

Галина Басара-Тиліщак

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА НАДДНІПРЯНЦІНІ У 1917 – НА ПОЧАТКУ 1919 РОКІВ: ГАЛИЦЬКИЙ ЧИННИК

Аналізуються особливості розвитку української національної ідентичності на Наддніпрянщині у період Української революції. Розглянуто участь галичан у поглибленні процесу національного саомусвідомлення та поширенні соборницьких настроїв у середовищі української провінційної громади.

Анализируются особенности развития украинской национальной идентичности во время Украинской революции. Рассмотрено участие галичан в углублении процесса национального самосознания и распространении соборнических настроений в украинской провинциальной среде.

The article gives an insight on the peculiarities of the development of the Ukrainian national identity. The role of the political and the sociocultural influences of the Halychyna's factor in the process of national identification is being revealed.

Українська революція 1917–1921 рр. стала переломним періодом у становленні української національної ідентичності. Процеси соціалізації та політизації етнічної ідентичності українців у революційному вирі надзвичайно прискорилися і засвідчили формування національної ідентичності, яка наприкінці 1917 р. була стрімко, проте, закономірно, спрямована у русло політичного націоналізму.

Один з видатних теоретиків націоналізму Ернест Ренан наголошував на визначальному місці окремої особи у творенні нації, під якою розумів моральну свідомість¹. Його влучне зауваження, що «існування нації — це щоденний плебісцит», є, певною мірою, методологічним ключем для розуміння процесів формування національної ідентичності українства протягом революційних років, які стали часом масового національного самоусвідомлення. Жоден попередній історичний період не вимагав від пересічного обивателя такого постійного вибору та засвідчення своєї ідентичності як 1917 р. Проблеми, які при цьому поставали, і так увиразнено проглядаються для сучасних дослідників, засвідчують надзвичайну складність та суперечливість процесів національного самоусвідомлення.

До п'яти об'єктивних факторів національної ідентифікації, а саме спільності території, держави (чи схожого політичного статусу), мови, культури та історії, дослідники додають суб'єктивний показник — національну свідомість, котра, у крайньому випадку відсутності зазначених вище підстав, виступає «остаточним та вирішальним чинником у питанні національної ідентичності»². Саме пробудження національної свідомості українців стало визначальною рисою та підставою розвитку національного руху навесні 1917 р., коли вони «вперше відчували й почали ідентифікувати себе українцями, а не якимись меншовартісними малоросами чи хохлами»³.

Для розвитку процесів національної самоідентифікації українства у революційний час важливого значення набув чинник розірваності «єдиного тіла» української нації. Розділені кордоном, політичним устроєм і законами пануючих над ними держав, етнічно єдині українці в Галичині й Наддніпрянщині за роки історичної розлуки набули культурних, мовних, конфесійних, психологічних відмінностей,

які ускладнювали формування національної ідентичності у спільному темпі та з однаковою потужністю. М. Грушевський у своїй статті «Галичина і Україна» ще у 1906 р. застерігав, що без наполегливої праці у напрямку зближення України і Галичини, стирання різниць, вироблених історичними обставинами, через 20–30 років витворяться «дві національності на одній етнографічній основі»⁴.

Особливого значення проблема зрілості національної ідентичності у представників обох частин розділеної нації набула під час практичної реалізації соборницьких прагнень українства. Підґрунтям успішного злиття в єдину державу, насамперед, мала стати спільність рис і рівня розвитку національної свідомості її громадян. Чи була можливість реалізувати цю вимогу і який вплив на процес національної ідентифікації наддніпрянських українців мав чинник спільної з галичанами, які внаслідок Першої світової війни опинилися в українських губерніях, участі у національно-визвольному русі? Ці запитання окреслюють проблемне поле статті та, на наш погляд, ще не одержали вичерпних відповідей у сучасній історіографії. Дослідники історії українського соборництва зосередили свою увагу на його політико-правових (М. Литвин, С. Макарчук, К. Науменко), дипломатичних аспектах (І. Гошуляк, М. Литвин), проблемах легітимності Акта Злуки, взаєминах між урядами (О. Реєнт, О. Павлюк), співпраці ЗУНР і УНР у торговій, господарській, фінансовій галузях (О. Павлишин), джерелознавчих студіях (В. Великочій, В. Пилипів) тощо. Співпраця українців Галичини та Наддніпрянщини у національно-культурній сфері була предметом дослідження І. Вівсяної⁵. Просвітницька діяльність Українських січових стрільців на Наддніпрянщині у 1918 р. вивчалася М. Лазаровичем⁶. Ґрунтового розгляду означена нами проблема набула у науковому доробку О. Рубльова, який дослідив

участь західноукраїнської інтелігенції у визвольних змаганнях на Наддніпрянській Україні у 1917 — 1921 рр. та її вплив на формування модерної української нації⁷. На основі вивчення міжособистісних контактів уродженців Заходу і Сходу України протягом 1914–1919 р., учений прийшов до висновку, що саме такі зв'язки заклали найміцніші підвалини загальнонаціональної соборності⁸. Слід відзначити, що сучасні історики визнають незаперечний вплив соборницьких заходів і самого проголошення Акта Злуки на зростання національної свідомості та консолідацію українства⁹.

М. Грушевський у вже згаданій нами статті зазначав, що ще станом на початок минулого століття у підросійській Україні існувало два погляди на Галичину: «Ті, що від перших заборон українського слова дивились на Галичину як на український П'ємонт, як на ту всеукраїнську фабрику, де мусить вестися національна робота для цілої України. Поруч були елементи, яким це схиляння до Галичини дуже не подобалося. Вони були твердо переконані, що «малорусский вопрос может быть разрешен только на русской почве», в тісному зв'язку з російським ліберальним чи якимсь іншим рухом. З них одні боялися небажаних підозр в офіційних сферах; інші остерігалися занечищення, викривлення галицькими елементами українського руху, українського елементу в Росії. Все се — резюмував М. Грушевський — мусило людей, ближче ознайомлених з українськими відносинами, настроювати скептичніше до тих галицько-українських перспектив»¹⁰. Побоювання підтвердилися під час революції 1905 року, коли у колах наддніпрянської української інтелігенції почали старанно уникати всього, що могло б маркувати культурно-національну спільність російської України з галицьким життям.

Заходи, які М. Грушевський пропонував для зміцнення слабого відчуття національної спільності, зокрема і проживання галицької молоді протягом одного-двох років на Наддніпрянщині, з вибухом Першої світової війни були реалізовані, щоправда в інших формах і далеко не з метою освіти.

У концентрованій формі національну свідомість виражає актуалізоване мислення окремих людей, виражене через їх творчий доробок, який, зрештою, поступово стає об'єктивною формою суспільної свідомості мас¹¹. У цьому контексті у новітній українській історіографії досліджується розвиток самосвідомості національної еліти, лідерів українського руху як Галичини, так і Наддніпрянщини. Осередком їхньої найщільнішої концентрації у добу революції виявився Київ, в якому протягом першої половини 1917 р. утворилася численна колонія українців з Буковини та Галичини, члени якої брали найактивнішу участь у культурно-національному будівництві. За даними, які наводить О. Рубльов, на початку 1918 р. у місті перебувало 2 625 біженців з Галичини, не враховуючи інших категорій — адміністративно виселених, закладників, військовоположених¹². Причому, можна стверджувати про вироблення своєрідного міфу «золотоверхого Києва» серед галицької суспільності. «Постійним культурним і національним центром всеукраїнським може бути тільки історичний центр — Київ, всі інші могли бути тільки епізодами. Допомогти концентрації культурної роботи в тім центрі — се обов'язок всіх частин української землі, в тім і Галичини», — наголошував М. Грушевський і протягом 1917–1921 рр. цей заклик було реалізовано¹³. Проте, ніяк не менше, але й набагато більше потребувала національно свідомих кадрів провінція, де до революції можливості самовиявлення для українського руху були мінімальними.

Лише за кілька днів до лютневих подій 1917 р. у Петрограді подільський губернатор заборонив попечительству дитячих притулків у Брацлаві влаштувати два благодійні спектаклі, наклавши резолюцію: «Не вважаю можливим дозволити постановку спектаклей на малорусском языкѣ»¹⁴.

За роки Першої світової війни у містах і селах підросійської України опинилися військовополонені, закладники і біженці — галичани. На осінь 1917 р. допомогіві інституції Центральної Ради зареєстрували понад 10 тис. бранців-галичан¹⁵. Вже з початком Української революції вони активно включилися у національний рух, організовували як власні товариства, так і прилучалися до місцевих українських громад. 10 березня 1917 року на засіданні Центральної Ради розглядалося клопотання галичан про працю в її інституціях¹⁶. 8 березня 1917 р. у Полтаві на урочистому зібранні української громади до складу утвореної комісії «для освідомлювання української людності про сучасні події» було обрано і галичанина — адвоката д-ра І. Боцюрківа¹⁷. Під час першої української маніфестації у Києві 19 березня 1917 р. серед інших учасників святкового походу йшов цілий відділ полонених українців з австрійського війська, що символізувало єдність українських земель під соборницькими гаслами¹⁸.

Дослідники відзначають, що військовополонені галичани під час свого вимушеного перебування у російських губерніях відчували і випробування власної національної ідентичності, оскільки були для місцевого населення не лише підданими ворожої держави, а, отже, ворогами, але й до того ж «мазепинцями» та «австрійськими сепаратистами»¹⁹. Водночас, характерно, що питання про належність галичан до цілісної української нації для української інтелігенції на провінції було вирішено однозначно на користь визнання їх українцями. Так, подаючи інформацію

про збори галичан-військовополонених у Бахмуті місцева газета писала саме як про збори «полонених українців (галичан)»²⁰. У спогадах В. Петріва знаходимо прикметну ілюстрацію пробудження почуття національної єдності. Зустріч з галичанами — вояками австрійської армії навесні 1918 року радісно схвилювала українське військо, а на зауваження австрійського командування полковник В. Петрів пояснив: «...З земляками триста ж років не бачилися»²¹.

Провінційні українські громади перебирали на себе опіку над галицькими біженцями. Перше українське товариство в Маріуполі — «Просвіта» — взяло на себе обов'язок вести матеріальну справу біженців-українців з Волині, Поділля, Холмщини і Галичини (414 чол.), яка до цього була в руках польського товариства. Маріупольські просвітяни надавали їм допомогу грошима й одягом²². Загалом, наддніпрянські українці постійно виявляли значну увагу до проблем військовополонених-галичан. На Київському кооперативному з'їзді 14–15 березня 1917 р. була висунута вимога до влади, «щоб усім висланим і вивезеним з Галичини людям, між котрими є стільки заслужених діячів на полі просвіти і кооперації, дано було змогу зараз же виїхати за границю, або вибрати собі місце побуту»²³. Надалі жоден великий український з'їзд у своїх резолюціях не оминав питання про повернення усіх заарештованих і засланих за царату галичан²⁴.

Широкого резонансу в середовищі місцевої української інтелігенції набуло свавілля російської армії в Галичині. Обурення висловлювалося на зборах, мітингах, на сторінках провінційної преси. У статті «Здичавіння» Кость Широцький, який три місяці провів у Галичині, описував свої враження: «Через шовіністичні погляди під час останнього наступу російська армія вирізувала українських діячів та нищила українські інституції. Таким чином,

загальному здичавінню сприяє ще російський шовінізм та українофоби, що навіть в останній момент відступання по згоді з москвофілами заарештовували українських діячів»²⁵. На перших українських зборах у Чернігові, скликаних радою Чернігівського товариства українських поступовців 18 березня 1917 р., виступ відомого громадського діяча Іллі Шрага, який головував на цьому зібранні, було присвячено питанню про українську та іншу пресу й про знищення її, зокрема, в Галичині з початком війни²⁶.

У той же час, українець — солдат російської армії зустрів в Галичині невідомі йому досі форми і засоби організації національного життя. «Війна переродила Україну, — писав С. Єфремов, осмислюючи історичний шлях українства до соборницького єднання 22 січня 1919 р., — Галичина дала їй перші засіви свідомости навіть у масах. Вона — зруйнована, згвалтована, збезчещена й опльована окупаційним військом — помстилася за свою руїну й пониження тим, що нашим несвідомим «хахлам» з окупаційного війська прищепила зародки сумніву в силу офіційної Росії та зерна національної свідомости. Масовий рух у нас — од Галичини, бо тільки там побачив наш народ і рідну школу, і рідну книжку, і свою інтелегенцію, і своїх героїв. Там шукав і знаходив він «Кобзаря», викинутого з батьківщини, там чув запальне слово колись вільних, а тоді уяремлених земляків, там навчився цінити національну волю і рідне слово шанувати. Ідучи туди темним — назад вертався свідомим, наповняв юрбами вже тутешні книгарні і жагуче шукав відповіді на питання, що зродила Галичина»²⁷.

Відчуження провінційної інтелігенції від своїх національних коренів залишалось головною причиною перешкод та повільного темпу процесу національного самоусвідомлення наддніпрянських українців. Констатуючи відсутність активної роботи Вовчанської «Просвіти», інструктор Цент-

ральної Ради вказував, що причина цього у байдужості її членів, тобто тих, хто уже визнав свою національну належність і підтримав український рух, підкреслюючи, що місцеві українці «зайняті в різних російських інституціях, стоять на українофільській позиції і не поспішають за ходом подій у Києві, боячись чогось небезпечного»²⁸. «Помосковщені малороси» були найміцнішою підпорою російського панування на Україні,» — зазначав І. Мазепа, уточнивши, що не пригадує, щоб лави української інтелігенції у Катеринославі за два роки революційного життя поповнилися хоч би півдесятком «навернених» малоросів: «Як була нас жменька в два десятки людей на початку революції, такою і залишалася...»²⁹

Тривалий час у національному питанні, за влучною характеристикою М. Грушевського, «Галичина йшла, а Україна стояла, або йшла за Галичиною»³⁰. Тому нерідко галичани виявлялися єдиними представниками національно свідомої інтелігенції в середовищі денационалізованої місцевої еліти. Їх енергійна громадська праця сприяла усвідомленню провінційним обивателем єдності та соборності українського народу. Так, промова галичанина Олексія була схвально і радісно зустрита на святі відкриття «Просвіти» у Олександрівську на Катеринославіщині³¹. Привітання від Галичини Українському вічу в Полтаві 23 березня 1917 р. висловив Іван Прийма, колишній директор української гімназії у Яворові, а з літа 1917 р. — управитель-директор Першої української гімназії ім. І. Котляревського у Полтаві³². Галичанин Дозорський був промовцем на першому Українському губернському з'їзді у Харкові. Зокрема, він говорив про потребу автономного устрою для України. На прикладі Галичини він ясно зазначив вагу автономії для народу: «В Австрії після революції 1848 р. кожному громадянину законом були забезпечені так звані «Свободи»,

але автономії Українському народові Галичини не довелося одержати і через це народ там наш злучений до купи з другими, опинився в дуже тяжкому становищу»³³.

Галицькі українці на Наддніпрянщині займали посади учителів українських гімназій, працювали як інженери, техніки, кооператори, газетярі, зміцнюючи своїми фаховими знаннями й національною свідомістю не надто численні лави української свідомої інтелігенції. Характерним прикладом можна вважати описану О. Рубльовим діяльність педагога з Перемишля Євгена Грицака, який був лектором на літніх учительських курсах у Ладижині й Миргороді³⁴.

Успішна діяльність галицьких «Просвіт» нерідко слугувала взірцем при відновленні праці цих товариств в Україні. Зокрема, на перших зборах відновленої «Просвіти» у Чернігові говорилося, що саме зорганізованість «Просвіт», сіткою яких покритися край, «з'єднала всю українську Галичину і утворила можливість досить вільно провадити культурне життя закордонної України»³⁵.

Прикметною рисою усвідомлення соборності українства вважаємо утворення у вже згаданому Вовчанську, повітовому місті Харківської губернії, молодіжного товариства семінаристів та гімназисток під назвою «Юнацька Спілка імені Олени Степанівни»³⁶.

На сторінках наддніпрянської провінційної преси публікувалися твори Івана Франка. Так періодичне видання товариства «Просвіта» у Павлограді надрукувало вірш «Не пора». Про вплив творчості Франка на процеси національного самоусвідомлення маємо цікаве свідчення з анкети однієї з слухачок курсів українознавства у Катеринославі, які відбулися навесні 1917 р. В анкеті, до речі, написаної російською мовою, йшлося: «9 апріля мені прочитали «Мойсей» Франка. Цей твір зробив революцію в моїй душі. Зрозуміла я і відчула всю силу пригнобленої, але живої

української нації. Заговорила совість. Я зрозуміла гріх проти свого народу (принцип права національного самовизначення визнавала завсігди, але національним вогнем не горіла)»³⁷.

Навесні 1918 р. Наддніпрянська Україна стала місцем інтенсивної культурно-просвітницької роботи Українських Січових Стрільців. Основні сили Легіону прибули сюди на запрошення Центральної Ради, щоб допомогти звільнити українські землі від більшовиків. Розпочавши свій шлях від Збруча, січові стрільці маршем через Кам'янець, Дунаївці, Ушицю, Жмеринку дійшли до Тульчина і Вапнярки, звідки 17 березня залізницею перебралися до Одеси, а через тиждень прибули в Херсон. Погостювавши кілька днів у Херсоні, УСС десь 8–10 квітня вирушили до Олександрівська, де перебували майже два місяці (по одній стрілецькій сотні в цей час знаходилися в Нікополі та Катеринославі). 10 червня легіон УСС був перекинутий в околиці Єлисаветграду. Сюди ж у середині червня 1918 р. з Галичини прибули Кіш і Вишкіл. Тут вони і залишалися до кінця свого побуту на Великій Україні³⁸.

Дослідники відзначають, що практично весь стрілецький легіон перетворився у формацію, яка діяла не як військова одиниця, а головним чином як політична група. Спілкуючись із наддніпрянцями, стрільці виступали передусім як українські державники, пояснюючи їм значення самостійності України, знайомили їх з політикою Центральної Ради, розповідали про становище Галичини та її прагнення, а також про свій легіон та його мету. Навіть свій транспорт стрільці використовували як наочну агітацію за українську самостійність, прикрашаючи його жовто-блакитними прапорами і цитатами з Шевченкового «Кобзаря», як: «Вставайте, кайдани порвіте», «Борітеся — поборете»³⁹.

Стрільці швидко налагоджували зв'язки з українською громадою місця перебування й активізували діяльність місцевих культурно-просвітницьких інституцій. Протягом

двомісячного побуту в Олександрівську знайомство з «Просвітою» переросло в тривалу та плідну співпрацю, наслідком якої стало тісніше зближення галичан і наддніпрянців, зовнішнє зукраїнізування міста і поповнення бібліотеки «Просвіти» низкою галицьких видань. Активну допомогу УСС також надавали редакціям українських газет. Зокрема, для підтримки новозаснованого одеського тижневика «Вільне життя», вони передали багато галицьких газет та журналів. В Олександрівську, при сприянні стрілецтва, засновано перший у місті український часопис «Січ»⁴⁰.

Після гетьманського перевороту до влади прийшли політичні сили, зорієнтовані на кадрове російське офіцерство та проросійських обивателів. Галичани в українських губерніях сприйняли це як виклик і мали за громадянський обов'язок протистояти русифікаторським елементам та наступу шовіністичних кіл на надбання українського визвольного руху. Дослідники та мемуаристи відзначають достатньо конфліктні, у тому числі на побутовому рівні, стосунки галичан з російським офіцерством, яке стало опорою Гетьманату⁴¹. Відголосом цього протистояння на початку літа 1918 р. стали чутки про те, що в урядових колах готується проект виселення всіх австрійських підданих, вихідців чи виселенців з Галичини, назад в Австрію. Такі повідомлення стривожили й викликали протести української інтелігенції. Так, головний комітет УПСФ ухвалив з цього приводу резолюцію, в якій, зокрема, заявлялося, що «галицька інтелігенція, яка вихована та віддана українській національній ідеї являється в теперішніх умовах одним із твердих ферментів української державності; що вона прийшла на Україну з метою культурної і національної праці і за всяких умов і політичних курсів проводила енергичну національно-державну роботу, не претендуючи одначе на власть чи якусь керівничу роллю в

політиці. ...Виселення з України цього культурного елемента було б тяжким ударом не тільки для наших культурних справ, але й для самої держави і комітет с.-ф. вважає всякі заходи в цьому напрямі абсолютно неприпустимими»⁴².

Восени 1918 р. українська спільнота уважно стежила за подіями в Галичині, сподіваючись на позитивне вирішення прагнення населення українських земель в Австро-Угорщині до самостійного управління у своєму краї. У день скликання у Львові Установчої Ради на сторінках «Нової Ради» з Києва було висловлено моральну підтримку всієї України галицьким землякам⁴³. Чернігівська філія Національного Союзу, до якої увійшли місцеві партійні осередки українських соціалістів-федералістів, соціал-демократів, соціалістів-революціонерів (центральна течія), Товариство «Просвіта», учительська спілка, поштово-телеграфний союз і селянська спілка, надіслала телеграму до українських Установчих Зборів в Галичині: «Чернігівська філія національного союзу сердечно вітає перші установчі збори Галичини. Бажає дорогим братам щастя в боротьбі за волю, правду і право. Мріємо про об'єднане життя. Голова Коновал»⁴⁴. 24 жовтня 1918 р. за підписом голови Винниченка і секретаря Дідушка Український Національний Союз надіслав телеграму-привітання своїм австро-угорським братам з національним самовизначенням і заявив, що їх «спільним ідеалом є об'єднання всіх українських земель в одно державне тіло»⁴⁵.

Таким чином, одним із найперших завдань, що постало перед політичною елітою обох частин України, було державне об'єднання усіх українських земель. Особливо гостро цю вимогу висунула до свого керівництва галицька суспільність. Так, 25 жовтня 1918 р. на спільному засіданні політичних організацій сокальсько-белзького повіту було ухвалено вважати «найвищим національним ідеалом

українського народу, на всіх його етнографічних територіях, сполуку всіх українських земель в один державний організм» і закликано Українську Національну Раду «вжити всіх заходів для переведення цього ідеалу в життя»⁴⁶. Проте, демократичні політичні кола в Україні виступили проти негайного об'єднання, мотивуючи це тим, «що не може Галичина зв'язувати свою долю з Скоропадщиною, яка так взагалі непевно поводитися в національній, а тим більше в державній справі... Галичина може ще стати в пригоді цілій Україні, остаючись як-раз по за межами української держави, як база дальшій боротьбі за спільну волю і незалежність»⁴⁷. На думку О. Павлишина, галицькі лідери, які зовсім не були схильні до поспіху у цьому питанні, змушені були згодом прискорити заходи щодо об'єднання саме через масштаби соборницьких настроїв населення Галичини⁴⁸.

Звістка про утворення 1 листопада 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки в контексті глибокої політичної кризи, в якій перебувала Українська Держава П. Скоропадського, викликала прикметні рефлексії в українських діячів. Євген Чикаленко у «Щоденнику» за 5 листопада 1918 р. записав: «Австрія розпалась і Галичина об'явила себе самостійною українською державою... А що стосується України, то мені не віриться в довговічність Української держави; не доросли ми ще до неї: народ абсолютно несвідомий національно, а інтелігенції занадто у нас мало; це не те, що в поляків, або у галицьких українців. Нам треба ще довго повчитись в наших школах, гімназіях, університетах, щоб досягти тої свідомості»⁴⁹.

З початком польсько-української війни виконавчий комітет Головної Ради Галицьких, Буковинських і Угорських українців видав звернення «До синів України», в якому особливо наголошувалося, що «на галицьких полях має

рішитися одна із великих подій в життю цілого українського народу». Заклик зобов'язував галичан, які опинилися за межами свого краю записуватись у бойові частини для збройної допомоги Галичині. До цього ж закликалося українців з правобережного Збруча. Організація військових частин покладалася на Січових стрільців, що перебували в Києві. До наддніпрянців зверталось прохання про матеріальну допомогу тим, хто їде на фронт та поміч споживчими продуктами⁵⁰. 8 листопада 1918 р. Український Національний Союз звернувся до українського народу з закликом «допомогти братам Галичини у боротьбі з поляками й подоланні повоєнної розрухи, записуватись до добровольного корпусу оборони Галичини, здавати туди гроші, продукти, одягу, організувати комітети допомоги»⁵¹. Допомогти галицькому українству закликали також українські громадські організації. Так, 9 листопада 1918 р. товариство «Батьківщина» у відозві «Браття й сестри!» закликала чоловіків записуватися в охочі полки, а жінок — в сестри «Червоного Хреста», щоб допомогти братам-галичанам у боротьбі за національну незалежність⁵².

Наприкінці листопада — на початку грудня 1918 р. у Галичину прибула тисяча стрільців і старшин козятинської стрілецької бригади та Окрема артилерійська бригада⁵³. Генерал-полковник М. Омелянович-Павленко у своїх спогадах згадує, що Начальна команда великого значення надавала бойовому й патріотичному духу прибулого у Галичину українського війська: «Досвід революції показав нам, які несталі були частини на Великій Україні й наскільки змінливою була їх моральна вартість... Помітно було, що й урядові кола Галичини розуміли роль морального стану козаків, бо зустріч на старому кордоні й транспортування були влаштовані надзвичайно урочисто. До цього треба ще додати прояви гарного відношення населення Галичини до

земляків «з того боку». Тому дух надісланих частин був найкращий, — козаки прагнули до бою, матеріальний бік теж виглядав добре»⁵⁴. Проте, підмога з Великої України, що надійшла наприкінці грудня 1918 р., вже не характеризувалася високими бойовими і моральними рисами. «З першими поважними втратами, — констатував генерал-полковник, — у лавах наддніпрянців почулася голосна критика всіх оперативних розпоряджень, а далі: «Чого ми будемо воювати за чужу землю, хіба у нас своєї мало?», «Поляки теж наші брати...» Коли всі «аргументи» були вичерпані, то наддніпрянські частини просто відмовилися продовжувати наступ»⁵⁵. Даний випадок лише проілюстрував характерний на той час рівень національної свідомості українського вояка, яку розкладали як більшовицькі гасла, так і реакційні заклики.

Підписання «передвступного міждержавного договору» про Злуку двох українських держав і підготовка до нотифікації та проголошення Акта Злуки викликали хвилю публікацій в українській пресі, з обговоренням та оцінкою перспектив майбутнього об'єднання відірваних частин нації. Особливо активно на сторінках газет з'ясовувалися переваги, які отримає кожна зі сторін внаслідок утворення єдиної держави. «З морального боку, — писала «Українська Ставка», — скористає багато У.Н.Р. тим, що разом із східною Галичиною та Буковиною прибуде їй чотири мільйони національно свідомого і вихованого в національному дусі населення, прибудуть нові сили до праці над будовою держави, цілі кадри національно виробленої інтелігенції і готові національні установи. Але що найголовніше — прибудуть кадри національно свідомого війська, відданого національній справі і вірного народній владі»⁵⁶. «Народна воля» висловлювала впевненість у тому, що Велика Україна швидко перемаже польське військо і

звільнить Галичину, натомість отримає свідому національну інтелігенцію та надзвичайно цінні нафту і газ⁵⁷. І. Мазепа, аналізуючи події навколо проголошення Акта соборності, стверджував, що в умовах, коли наддніпрянське військо розкладалося, очі всіх оберталися в Галичину, сподівалися допомоги від українського галицького уряду⁵⁸. Очевидно, найвлучніше охарактеризовано переваги об'єднання двох українських республік на сторінках «Нової Ради»: «Галичина несе нам перевагу державних методів над соціальними, еволюційних над революційними, культурних над емоціональними»⁵⁹.

Свято урочистого проголошення Акта Злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. спричинило відчуття національного піднесення серед українського громадянства. Віддаючи данину цьому емоційному захопленню сучасні дослідники характеризують його як «найпрекрасніший момент нашої історії», «вершину досягнень» українства революційної доби⁶⁰. У спогадах М. Омеляновича-Павленка відзначено, що «як фронт, так і запілля надзвичайно радісно прийняли факт злуки»⁶¹. По всій території Галичини, у Дрогобичі, Жовкві, Золочеві, Калуші, Коломиї, Стрию відбулися святкові маніфестації з приводу об'єднання українських земель в єдину державу⁶².

З початком нового етапу у розвитку національно-державного будівництва — проголошенням соборної Української Народної Республіки — до суми впливів, які до того часу визначали характер процесів національної самоідентифікації, додався чинник утворення єдиної української держави. Проте, як точно зауважував М. Омелянович-Павленко, «було б неправильним рахувати, що сама ідея соборності була таким великим знаряддям, яке могло б навіть змусити Українську Галицьку Армію кинути Західний фронт й обернути вістря своїх багнетів проти другої

небезпеки, що нестримною лавиною котилась на Велику Україну... На перешкоді цьому був той самий «Збруч»⁶³. Під метафорою «Збруча» генерал-полковник розумів ті політичні, культурні та психологічні різниці, що зумовили відмінні ціннісні установки галичан та наддніпрянців, витворені протягом тривалого часу відокремленого бездержавного життя за різних історичних умов. Особливо гостро чинник «Збруча» позначався на співпраці керівництва УНР та ЗУНР-ЗОУНР, переважно унеможлиблюючи вироблення і досягнення ними спільних політичних цілей. «Наддніпрянщина й Галичина, — підсумовував І. Лисяк-Рудницький, — існували далі: до самого кінця визвольних змагань як два окремі державні тіла, з двома урядами та арміями, а також з двома різними політичними лініями, що не були позбавлені розбіжних тенденцій»⁶⁴.

Таким чином, громадсько-культурна праця та свідомісний приклад галичан у переважно національно індиферентному середовищі української провінційної громади Наддніпрянщини, для більшості діячів якої була властива «подвійна лояльність», стали своєрідним каталізатором для переведення стихійної етнічної ідентифікації в усвідомлену національну. Українські міста і села виявилися тим простором, де ідеї соборності набували практичного вияву, втілюючись у спільну працю в українських інституціях, турботу про долю галицьких військовополонених та біженців, спільне переживання і відчуття національного піднесення та національної єдності. Проголошення Акта Злуки створило нові умови для розвитку української національної ідентичності, визначальним серед яких став політико-правовий чинник існування самостійної соборної української держави.

¹ Ренан Е. Що таке нація? // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К., 2000. — С. 119.

² Лісовий В., Проценко О. Націоналізм, нація та національна держава // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К., 2000. — С. 24.

³ Піскун В. Роль Центральної Ради у самовизначенні та самоідентифікації української нації / Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради). Матеріали наук. конф. 20 березня 1997 р. у 2-х ч. — К., 1997. — Ч. 1. — С. 51.

⁴ Грушевський М. Галичина і Україна // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. — К., 2000. — С. 184.

⁵ Вівсяна І. А. Національно-культурна співпраця українців Галичини і Наддніпрянщини у 1917–1920 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук. — К., 2000, — 19 с.

⁶ Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. — Тернопіль, 2005. — 592 с.

⁷ Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). — К., 2004. — 648 с.

⁸ Рубльов О. С. Акт Злуки: галицький внесок // Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту Злуки). Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, (Київ, 21 січня 2009 р.) — К., 2009. — С. 211.

⁹ Див. напр. Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту Злуки). Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, (Київ, 21 січня 2009 р.) — К., 2009. — 230 с.; Гошуляк І. Деякі аспекти проблеми соборності українських земель в 1917–1920 рр. // Проблеми соборності України у ХХ столітті. — К., 1994. — С. 42–51.

¹⁰ Грушевський М. Вказ. праця. — С. 180–187.

¹¹ Сарбей В. Г. Розвиток української національної самосвідомості / Нариси з історії українського національного руху / За ред. В. Г. Сарбея. — К., 1994. — С. 32

¹² Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у Наддніпрянщині (1914–1921) рр./ Актуальні проблеми вітчизняної історії ХХ ст.

Збірник наукових праць, присвячений пам'яті академіка НАН України Юрія Юрійовича Кондуфора. В 2-х тт. — К.: Інститут історії України НАН України, 2004. — Т. 1. — С. 167.

¹³ *Грушевський М.* Вказ. праця. — С. 184.

¹⁴ ЦДАВО України. — Ф. 1792. — Оп.1 — Спр. 97. — Арк. 35.

¹⁵ *Рубльов О. С.* Акт Злуки: галицький внесок // Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту Злуки). Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, (Київ, 21 січня 2009 р.) — К., 2009. — С. 216.

¹⁶ Українська Центральна рада. Документи і матеріали: у 2-х т. — Т. 1. — Київ: Наукова думка, 1996. — С. 40.

¹⁷ Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 р.: Док. і матеріали / Упоряд. *В. Верстюк* (кер.) та ін. — К., 2003. — С.46.

¹⁸ Нова рада. — 1917. — 25 березня.

¹⁹ *Рубльов О. С.* Західноукраїнська інтелігенція у Наддніпрянщині (1914–1921 рр.)... — С. 171–172.

²⁰ Вістник товариства «Просвіта» у Катеринославі. — 1917. — 7 травня.

²¹ *Петрів В.* Спомини з часів української революції (1917–1921). — Львів: Червона калина, 1930. — Ч. 3. — С. 67.

²² Вістник товариства «Просвіта» у Катеринославі. — 1917. — 4 липня.

²³ Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 року... — С. 55.

²⁴ *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле. — Ч. 1. — С. 79.

²⁵ Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 року... — С. 588.

²⁶ Там само. — С. 63.

²⁷ *Єфремов С.* Дух віків // Нова Рада. — 1919. — 25 січня.

²⁸ ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 56.

²⁹ *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції. — К., 2003. — С. 35.

³⁰ *Грушевський М.* Вказ. праця. — С.184.

- ³¹ Вістник т-ва «Просвіта» у Катеринославі. — 1917. — 15 квітня.
- ³² Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 року... — С. 79.
- ³³ Там само. — С. 210.
- ³⁴ *Рубльов О. С.* Західноукраїнська інтелігенція у Наддніпрянщині (1914–1921 рр.)... — С. 171–172.
- ³⁵ Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 року... — С. 243.
- ³⁶ ЦДАВО України. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 40.
- ³⁷ Вістник т-ва «Просвіта» у Катеринославі. — 1917. — 17 травня.
- ³⁸ *Лазарович М. В.* Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. — Тернопіль, 2005. — С. 309–310.
- ³⁹ *Лазарович М. В.* Вказ.праця. — С. 313.
- ⁴⁰ *Лазарович М. В.* Вказ.праця. — С. 314.
- ⁴¹ *Рубльов О. С.* Західноукраїнська інтелігенція у Наддніпрянщині (1914–1921 рр.)... — С. 176.
- ⁴² Роля галичан на Україні (резолуція головного комітету партії соціалістів-федералістів) // Нова Рада. — 1918. — 9 червня (27 травня).
- ⁴³ Київ, 19 (6) жовтня 1918 року. В своїй хаті // Нова Рада. — 1918. — 19 (6) жовтня.
- ⁴⁴ По Україні // Нова Рада. — 1918. — 2 листопада (20 жовтня).
- ⁴⁵ Діло. — 1918. — 27 (14) жовтня.
- ⁴⁶ Діло. — 1918. — 31 (18) жовтня.
- ⁴⁷ *Єфремов С.* Київ, 18 січня 1919 року. Сон справдився // Нова Рада. — 1919. — 18 січня.
- ⁴⁸ *Павлишин О.* Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. — перша половина 1919 р.) // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія історична. — Л., 2002. — Вип. 37. — Ч. 1. — С. 348–349.
- ⁴⁹ *Чикаленко Є.* Щоденник (1918–1919). У 2-х т. — К., 2004. — Т. 2. — С. 157.

- ⁵⁰ До синів України// Нова Рада. — 1918. — 6 листопада (24 жовтня).
- ⁵¹ Діло. — 1918. — 13 листопада (31 жовтня).
- ⁵² Діло. — 1918. — 15 (2) листопада.
- ⁵³ *Рубльов О. С., Реснт О. П.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр.: Україна крізь віки. — Т. 10. — Київ, 1999. — С. 289.
- ⁵⁴ *Омелянович-Павленко М.* Спогади командарма (1917–1920) / Упорядн. *М. Ковальчук.* — К., 2007. — С. 121.
- ⁵⁵ Там само — С. 123.
- ⁵⁶ Стр. До з'єднання українських республік// Українська Ставка. — 1919. — 2 січня.
- ⁵⁷ О. С. Прилучення Галичини // Народна воля. — 1919. — 14 січня.
- ⁵⁸ *Мазепа І.* Вказ. праця. — С.82.
- ⁵⁹ Єдина Україна // Нова Рада. — 1918. — 31 грудня.
- ⁶⁰ *Гошуляк І.* Деякі аспекти проблеми соборності українських земель в 1917–1920 рр. // Проблеми соборності України у ХХ столітті. — К., 1994. — С. 42–51; *Гошуляк І.* Універсал Соборності та його історичне значення // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми. (До 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.). — К., 1999. — С. 22–43.
- ⁶¹ *Омелянович-Павленко М.* Вказ. праця. — С. 132.
- ⁶² Життя Поділля. — 1919. — 28 січня; *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Історія ЗУНР. — Львів, 1995. — С. 127.
- ⁶³ *Омелянович-Павленко М.* Вказ. праця. — С. 132.
- ⁶⁴ *Лисяк-Рудницький І.* Українська Національна Рада й ідея соборности // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. В 2 т. — Т. 2. — К., 1994. — С. 272.